

Actes de la
**VII Jornada
d'Onomàstica**
Xèrica 2013

COL·LECCIÓ ACTES, 12

© els autors

© ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Edita: Publicacions de l'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València
avl@gva.es - www.avl.gva.es

Disseny i maquetació: Espirelius
www.espirelius.com

Impressió: Imprés Puchades

ISBN: 978-84-482-5908-2
Depòsit legal: V-586-2014

CONSIDERACIONS ONOMÀSTIQUES (I HISTÒRIQUES) SOBRE UN MEMORIAL DELS MOLLONS DE 1582 ENTRE LES UNIVERSITATS DE LA VILA DE XÈRICA I LA VALL D'ALMONESIR

Antoni Garcia i Osuna

El memorial que ens proposem d'estudiar forma part d'un procés més extens incoat pel síndic de la vila de Xèrica davant la Reial Audiència.¹ En resum, el síndic de la vila de Xèrica afirma que porta 14 o 15 processos referents a la conservació dels drets i jurisdiccions reials dels seus llocs i terme a causa dels quals ha realitzat una gran despesa. Relata, de més a més, que, amb ocasió d'un plet contra el senyor de la Vall d'Almonesir, l'Almirall de Nàpols, suplica a la Reial Audiència que mane al batle de Xèrica l'examen de les partides i llocs on han de situar-se els nous mollons i, una vegada realitzat, l'autoritze a signar la corresponent concòrdia. Tot tenint en compte que la vila no disposa de diners per a fer front a les diferents costes judicials, sol·licita que les despeses siguin assumides pel procurador patrimonial com a representant del Reial Patrimoni perquè aquesta concòrdia beneficiarà els drets reials (Chiner, 2003: 104).

Els fulls 3r-v i 4r contenen el memorial que a continuació transcrivim i comentem; els fulls 5r-v i 6r ofereixen una còpia amb dotze variacions formals; les més repetides són *hun* per *un* en totes les mencions sense excepcions, *montanya* per *muntanya*, en tres mencions; *herbejats* per *herbajats* i *herbajants* i *just el camí* per *junct el camí*; la resta de variacions no tenen cap importància com per exemple, *la aygua*

del Verdín per *la aygua dita del Verdín*. Front al *procès criminal* de 1545 on s'ofereix *bestiar* i *ramat* majoritàriament i molt testimonialment l'aragonesisme *ganado*, en aquest memorial de 1582 hi apareix exclusivament el terme *ganado* en un total de quatre mencions. A més d'aquests quatre fulls, encara hi trobem el full 7r, que inclou els testimonis d'en Jaime Vilar i d'en Jaime Giner, ambdós llauradors de Xèrica, per remarcar que els dos punts d'abeuratge, *la font de la Maricalva* i l'aigua de *la Verdín*, resten dins el terme de Xèrica, però amb els corresponents passos per a poder entrar i eixir «los herbajants ab sos ganados».

Ens interessa conèixer la toponímia continguda en el document, 58 topònims, i el reflex de la llengua pròpia del territori estudiat, el castellà de base aragonesa i les interferències lèxiques amb el valencià, perquè, clar està, el document va eixir de la mà dels escrivans de la Reial Audiència amb un pulcre valencià amb petites variacions que han estat exposades més amunt però el possible esborrany es va realitzar com era acostumat, escoltant les dues parts en litigi, i aquesta avinentesa ens ha de donar proves de la llengua parlada pels síndics de Xèrica i del procurador de l'almirall de Nàpols, per part de la Vall d'Almonesir acompanyat per l'almí de l'aljama morisca, des de 1526 reconvertit en justícia. De més a més, també volem comprovar si l'antroponímia que es desprèn dels cognoms dels propietaris i testimonis locals

1. ARV, Reial Audiència, processos, part 1a, lletra S, núm. 4168/ any 1582.

ens encamina a l'origen de la repoblació de 1610 arran de l'expulsió dels moriscos, copsant la vitalitat dels prenom i, especialment, dels cognoms i llurs reflexos en la toponímia concreta de la Vall d'Almonesir.

El segon document² ens serveix de complement i data de 1545; tracta d'un llarg procés criminal incoat per la detenció d'Alexos Fussen, justícia del lloc de Gaibiel, acusat del robatori de diversos moltons dins el terme de la vall d'Almonesir, per part de Galceran Ivorra, cavaller i procurador del senyor de la vall d'Almonesir, l'almirall de Nàpols. En realitat amaga un llarg procés de litigis territorials entre ambdós senyors. A més de les actuacions de 1545, l'acusació presenta diversos documents notariaus que ens retrotrauen fins al segle XIII. L'expedient es tanca a finals de 1545, però no hem pogut trobar la sentència dins del volum III de Sentències, núm. 14 (ARV) corresponent a les de l'escrivà de manaments Jaume Vallés.

El procés degué d'allargar-se en el temps perquè al si de l'arxiu dels comtes de Priego,³ senyors de Gaibiel a les primeries del segle XVII hem trobat un plànol traçat pel mestre Sebastià Salvador, obrer de vila, arran de la visura del terme feta en 1551, però que havia entrat dins l'audiència el dia 6 de setembre de 1561. L'arxiu de la causa es va fer el 5 de maig de 1618. De més a més, el procés inicial entre particulars prengué una nova dimensió a partir de la visura de 1551 al convertir-se en un procés entre els senyors territorials, «lo llustre Almirant de Nàpols», per part de la Vall d'Almonesir, i «lo magnífich mosèn Joan Muñoz Heredia y de Pamplona, descendent de Geroni Muñoz de Abera», com a senyor de Gaibiel.

DOCUMENT: TRANSCRIPCIÓ I CONSIDERACIONS⁴

(3r) Memorial dels mollons que se han acordat se façen entre les universitats de la vila de Xèrica y la Vall de Almonazir.

Aquesta conflictivitat territorial està present des de l'endemà mateix de la conquesta; l'historiador Burns en el seu capítol «Atermenant la terra moresca» ja crida l'atenció sobre el naixement dels conflictes territorials perquè l'alqueria heretada dels musulmans no tenia límits fixos, «que incloïa les finques o camps que cultivaven els habitants de l'alqueria, que, doncs, quedava limitada en extensió per la distància del viatge» (Burns, 1987: 314-315).

A mesura que s'intensificava l'aprofitament del sòl i de les riqueses derivades de les pastures s'entrava en col·lisió amb aquests mateixos interessos dels llocs veïns. Aquests enfrontaments derivaven en plets, alguns d'ells de diversos lustres, que acabaven amb la intervenció dels jutges reials, la signatura de concòrdies i l'alçament de nous mollons, a més de grans dispendis per a les universitats afectades difícils de suportar.⁵

En un breu repàs a la conflictivitat documentada en la comarca de l'Alt Palància trobem com dels prop de nou-cents documents regestats per Chiner (2003) n'aplega 49 referits a plets jurisdiccionals de termes. Els segles amb més conflictivitat registrada són el XVIII, amb 13 plets, i el XVI, amb 12. El conflicte més nombrós fa referència a l'aprofitament de les aigües de reg, 22 plets, i la resta fan menció a les pastures, dels quals hi ha 11 casos; de llenya i tala d'arbres, 7 plets, i amollonaments, 6; en menor mida, trobem noves rompudes de terres i, fins i tot, plets per la replega de fem. Però, s'entén que encara hi ha molta documentació per esporgar i molts plets sense documentar. Així, en el procés criminal de 1545, queden reflectits documents que ens retrotrauen als segles XIII, XIV i XV i que ens obrin els ulls sobre aquesta conflictivitat.

Un dels darrers episodis d'aquests litigis entre termes es va produir en el moment de la constitució dels municipis

2. ARV, Reial Audiència, processos criminals, part 2a, caixa 4, núm. 32/ any 1545.

3. AHN, secció Noblesa, Condes de Priego, C.9, D.37 i CP.373, D.1.

4. A diferència del que hom considera habitual, la transcripció del text en un apèndix final i el cos de l'article amb les consideracions, hem volgut oferir el text fragmentat intentant ser fidels a l'exposició feta a Xèrica, on elaboràrem una col·lecció de 51 imatges acompanyades dels fragments adients del text.

5. Concepción Villanueva (2007) ha fet la transcripció del procés d'amollonament entre Villahermosa i Cortes, i entre els diversos documents apareix una «memoria de parte del gasto que hizo la villa de Cortes quando vino el doctor Joan Valero, comissario del virrey de Valencia a ver ocularmente el término de contienda» el 25 de maig de 1492, que inclou 1 sou i 6 diners per a cadascun dels sis acompanyants, notari, agutzir, a més de les despeses de pa, gallines, perdius, moltons i tota mena de viandes de la tenda: ous, oli, lluç, faves, salsa i molts altres jornals pagats per raó del viatge fins a València a sis oficials; la suma total importava la quantitat de 883 sous i 8 diners, una veritable fortuna per a l'època.

constitucionals a mitjan segle XIX, que obligà a fer diverses concòrdies i reajustos territorials.⁶

El recorregut lineal d'aquesta concòrdia aplega els 5,8 km i un desnivell que ens apropa als 380 m, i es poden reconèixer dues unitats de relleu: els 11 primers mollons assenyalen l'aiguavessant del massís de l'Abejero; la segona part no segueix cap referent natural, en aquest cas la rambla de Figueres, sinó que traça unes línies que travessen una mena d'apèndixs o braços que davallen des dels cims de més de vuit-cents metres i les foies formades entre aquests. El fil conductor d'aquesta ponència consisteix a resseguir sobre el terreny real el traçat d'aquest recorregut i tractar de copsar les restes i petjades que ens han pervingut fins als nostres dies.⁷

I Primo se ha acordat se faça hun molló en la sumitat de la montanya dita vulgarment el serro de Montalbán lo qual partixca los térmens de Xèrica y lo lloch de Pavies de dita Vall de Almonazir y de el lloch de Torralba.

6. Dins la vall estricta d'Almonesir, la partició de terme amb els pobles veïns de Gaibiel, Matet, l'Alcúdia de Veo, Aín, Almedíjar, Castelnou, Sogorb i Navaixes va quedar enllestida en 1846; mentre que la Vall i l'Algímia restaren com un sol terme indivís, però és en 1882 que comencen els treballs de delimitació d'ambdós termes municipals i no és fins a finals de 1889 que s'arriba a un acord gràcies a la intervenció del patrici valencià Ciril Amorós. Tot i això, puntualment, han renaixut topeties i recels fins als nostres dies (García i Osuna, 2010).

7. Aquest projecte ha estat realitzat en quatre jornades excursionistes. El recorregut entre la *font de la Maricalva* i el *Serro de Montalbán* es pot seguir sense cap incidència, ja que està perfectament recuperat, tret, clar està, d'un desnivell sobtat. Des del molló setè cal anar camp a través entre un mar d'argelagues i romegueres sense abandonar el capdamunt dels aiguavessants fins davallar al *barranco del Lugar*, el molló onzè. A partir d'aquest punt, el possible camí es torna intransitable degut al creixement anàrquic de milers de pins que hi ha arran del darrer incendi devastador que no han estat mai aclarits i la biodiversitat resta tocada de mort! Fins al final del recorregut, cal anar seguint el llit de la *rambla de Figueres*. Aquest recorregut cal fer-lo especialment a l'hivern aprofitant l'avinentsa de les pluges torrencials de la tardor que tomba els esbarzers que lluequen durant la primavera i l'estiu. Des del llit de la rambla es pot accedir a bons punts d'observatori, com ara les ruïnes del *Mas de Valero* i contemplar la *foia de Gaibiel* i el penya-segat de la *Peña Morena*. També es pot accedir per pista fins al *collado de les Coves* per a contemplar les ruïnes del *Corral del Soldado* i remuntar per una senda fins a *Los Covarchos*. Més avall, en la ratlla del terme entre Higuera i Caudiel, podem pujar a la *Cueva Negra*, des d'allí estant ens permetrà d'observar els diferents braços que davallen des de les moles de Pavies i les amples barrancades o foies com la de la *font de la Murta* o del *Moracho* que s'originen, i finalment, des del peu del penya-segat de la *Peña Roya*, es pot resseguir un senderol, més propi dels porcs senglars, fins al molló trifini Caudiel-Pavies-Gaibiel, el vint-i-unè del nostre *Memorial*, anomenat ara el *Cerro Pelado*, amb un sòl format per algeps.

El Cerro de Montalbán, a l'esquerra, des del molló de La Pedriza, entre Torralba i Higuera

El *Memorial* comença amb el *Cerro de Montalbán* de 976 m/snm, tal com succeeix actualment. El cognom degué de ser habitual tant a Xèrica com a Higuera, si s'ha de jutjar per una dada documental en què a «Domingo Montalbán, habitador de Figueres li van penyorar uns moltons per entrar dins las Contendas»; també un dels oficials de Xèrica s'anomena *Lop de Montalbán* en un ajust de termes de 1411.

El molló trifini assenyalava la divisió de tres jurisdiccions senyoriales, els termes de Xèrica com a vila reial; la baronia d'Aioder, amb D. Loys Munyoz i del lloc actual de Torralba del Pinar, i la baronia d'Almonazir, amb els recents estrenats comtes d'Aranda, els Urrea, lluny dels límits estrictes de la vall geogràfica. La baronia de la Vall d'Almonesir tenia com a cap l'alqueria d'Aïr, que amb el temps esdevingué la Vall d'Almonesir, i els llocs de l'Algímia, Matet, Almedinilla, l'Alfàndiga i Pavies, tots poblats per moriscos, tret d'aquest últim, que ho era de cristians vells.

El lloc d'Higuera queda silenciàt, però sabem, gràcies al procés criminal de 1545, de la seua pertinença a les terres del bisbe. Pel que fa a l'actual terme de Caudiel, aquest s'incloua dins de Xèrica.⁸ I finalment, també resta silenciàt el lloc de Gaibiel, poblat per moriscos i amb una tradició d'en-

8. Així trobem un procés de l'any 1817 promogut pel Duc de Berwick contra l'alcalde major de Caudiel, en el qual es reafirma al citat duc com a

Restes de la vegetació que formava el *lastonar*,
un prat sec de mitjana muntanya

frontament territorial nascut pràcticament arran de la conquesta jaumina.⁹

II Ítem, hun altre molló sobre lo camí que va de Pavies a Castellmontan venint recta línia del molló primer que se ha de posar en lo serro Montalbán en dit segon molló.

No hi queda cap vestigi del molló, però sí del camí de ferradura, ara reconvertit en una senda de petit recorregut amb dos inicis que parteixen des de Pavias i d'Higueres. Ambdues sendes conflueixen a la vora del corral de l'Abejero i ja en un únic camí que ens mena a Montán, el Castellmontán

senyor i amo de totes les herbes de la vila de Xèrica i com, dins dels seus termes, s'inclou el de Caudiel (Chiner, 2003: 200).

9. Precisament el cas que il·lustra l'article citat de Burns (1987: 321-326) és la pretensió en 1270 de la senyora de Gaibiel, Òria Pérez, com a hereva de Pero Garcés de Roda, que havia rebut en 1237 el castell de Gaibiel i pretenia d'annexionar-se les alqueries de Matet i Pavies. De l'altra part trobem a Sança Ferrandis com a hereva de Roderic Díez i senyora de la Vall d'Almonesir. En primera instància guanyarà el cas Òria, i dos anys més tard, Sança presentarà els documents de la venda del lloc de Matet a un besoncle, Ferrando Díez, per part de Ximèn Pere d'Humet. També el procés criminal de 1545 anomena sense detalls un litigi de 1270 entre la vila de Xèrica i Gaibiel, i, de més a més, diferents litigis que motivaren vistes i concòrdies: 1411 i 1434, entre Xèrica i la Vall d'Almonesir; 1486, a més de les universitats anomenades, s'afegia la ciutat de Sogorb; 1481 i 1545, entre Gaibiel i la Vall d'Almonesir.

del document, i Cirat, per la vessant de la ratlla de Torralba i el barranc de la Pedriza d'Higueras.

III Ítem, hun altre terçer molló baix del collado en vista del barranch de la Maricalva [i del] Lastonar venint recta línia del dit segon molló.

Som davant de l'accepció primitiva de la veu *collado* com a tossal. El molló del segle XIX alçat arran de la nova constitució de municipis presenta una base, sens dubte, més reculada de calicant, però indubtablement està alçat en l'actual collado, però el document ens encamina al peu del collado. El procés criminal de 1545 reafirma aquesta accepció geogràfica perquè diversos testimonis asseguruen que el molló trifini més amunt comentat s'anomena *Collado de Montalbán*.¹⁰ Resulta molt alligador sobre aquesta accepció geogràfica l'estudi de Bernat al qual remetem (2012: 81-93).

El Lastonar, prat sec de *lastón*, amb gramínies com el *brachypodium retusum* a més d'altres mates. Aquest prat, a causa del cessament de la transhumància de l'Aragó, es troba pràcticament engolit pel pi rodeno. Els *lastonars* són nombrosos a los Monegros i encara es manté ben viu el genèric (Villar Pérez, 2009) i el topònim s'escampa per tot Navarra i la Rioja —*dehesa del Lastonar*, Lumbreras—, el Baix Aragó —*El Astonar* a Blesa i Molinos—, sense que siga casualitat davalla per la Manxa —*Finca Lastonar*, marca d'un vi embotellat a Fuentalbilla, Albacete— i s'escampa per l'Andalusia oriental per les serres del sistema Bètic —*Morra del Lastonar* (Sierra de la Cruz, Jaén)— i Penibètic —*Piedra del Lastonar* (Andarax, Almeria); *Pecho del Lastonar* (Berja, Almeria); *Loma del Lastonar* (Trevélez, Sierra Nevada, Granada); *Cerro del Lastonar* (Marbella, Sierra Blanca, Màlaga), i com a topònim urbà, *calle Lastonar*, a Marbella i Algúnarejo (Granada).

10. En aquest procés criminal es demana als diversos testimonis de l'acusació que indiquen on han vist parada la forca del lloc de Gaibiel i la resposta és molt alligadora: *serro*, en dos testimonis; *loma* o *lometa*, en dos també; *montanyeta* o *serreta*, un cadascun; *collado*, un; i la parella sinònima, *altura* o *collado*, en dos testimonis. En la realitat, la forca s'alçava a la vora de la recent restaurada torre medieval bastida en una llometa redona sense cap prominència de 573 m/snm, la *Punta del Dedo*, a uns sis-cents metres del nucli urbà que volta els 550m/snm, és a dir «a un tret o dos de ballesta».

En definitiva, es tracta d'una joia lingüística, única al nostre territori i que ve a fer de nexa de tota aquesta línia d'expansió nord-sud. El topònim presenta actualment, *el Estonar*, uns canvis formals motivats per la creença d'una aglutinació i una posterior ultracorrecció a causa de la suposada obertura de la vocal a davant de nasal o sibilant: *Lastonar* > *el Estonar* recollit en l'ATV pertanyent al terme actual d'Higueras.

III Ítem, hun altre molló recta línea del dit terçer, junct al camí sobre lo vallet de la Maricalva.

Aquest genèric, *el vall*, ha esdevingut lema toponímic, i recentment estudiat pel professor Terrado (2012); el text ens ofereix una mena de sinonímia, barranc-vallet —*lo vallet de la Maricalva* i, més amunt, *barranch de la Maricalva*—, amb l'accepció de barranc estret i profund que serveix de canalització de les aigües d'un vessant. Dins de la comarca de l'Alt Palància, el terme provinent de VALLIS es manté femení, com podem comprovar en els topònims *Barranco*, *Fuente de la Vall*, a Gaibiel, a més de la partida *el camino de la Vall* o *el camino i fuente de la Vall*, a l'Algímia; el poble de *la vall d'Almonesir* ha perdut l'article en la senyalització de carreteres i en la documentació administrativa, i ja, entre les persones de menys de 60 anys, se sol anomenar *vall*, però en les enquestes resta ben clar, *la vall*, *la fuente (de) la Vall*.

Com a pervivència i aplicació toponímica d'un topònim netament urbà, assenyallem la tautologia del vessant oriental, *barranco del Vall*, ja en terme de Pavías, aplegat en la cartografia del MTN i en la municipal de Pavías, però, malauradament, negligida en l'ATV, el qual aplega el lema emmascarat dins d'un *barranco de Valdemoro*. També trobem el topònim a Castelnovo, *el Vallet*, i a Almedíjar, *el Vall*.

La motivació del lema es troba en un hipocorístic molt habitual en el segle XVI, *Mari*, aglutinat amb el cognom, en aquest cas feminitzat. El prenom María continua actualment sent el primer amb diferència de la resta de prenom femenins. Dins del terme de Pavías encara registrem la partida de *Marivillalba* i, en el de Xèrica, la *Cueva de Maricutanda*; en textos moriscos estudiats per Labarta (1987) apareix *Marinaranja* i, ben segur, més de mitja dotzena de topònims escampats per les nostres comarques segons l'ATV.

Lo vallet de la Maricalva / barranch de la Maricalva

El cognom Calvo¹¹ passà a l'Algímia arran de la repoblació i, com a prova del nou arrelament, en el cens de 1945 comptabilitzem 76 posseïdors, més d'un 8%, i com a lema toponímic, *el corral de la Calva*, molt a prop de la ratlla del terme amb Castelnovo.

V Ítem, hun altre molló recta línea del desús dit, a mà dreta passades les salegues dexant ja lo camí que va a Pavies.

De primer antuvi, fem esment de la ratlla del terme que vénen traçant els mollons des del *Serro de Montalbán* sense abandonar el capdamunt dels aiguavessants.

Les *salegues* fan menció a la sal que es posava damunt de lloses per al ramat. També trobem *saleres* i *salgar* o *salegar* que han passat a una aplicació toponímica, com ara *el barranco del Salgar*, a la Venta del Moro, i dins del domini valencià, *les Aleretes*, a Bétera, com a mostra de molts més topònims.

Som davant d'un petita depressió arrecerada del vent de mestral, tot just, aprofitat allò immillorable, es féu construir el *corral del Abejero*. El camí de ferradura que davalla a Pavías ben assenyalat per una fita trenca com diu

11. Per a les referències antroponímiques, segueix el nostre article sobre la malnomia algimiana (García i Osuna, 2010).

Restes de la vegetació que formava el *lastonar*,
un prat sec de mitjana muntanya

el text a mà esquerra; està pràcticament impracticable els primers dos-cents metres a causa de la densa vegetació de romaní, coscolles i argelagues, però ens mena sense cap dubte a Pavías.

El *corral del Abejero* degué de construir-se en el segle XVIII, perquè no s'anomena en el text. Parem atenció en el bell i resistent arc de mig punt com una mena de pi de Formentor. El topònim, desaparegut en la cartografia del *MTN*, apareix en la cartografia municipal com un bé que cal respectar. En aquestes comes assolellades amb molta flor de romaní i argelaga es devien muntar els ruscós; d'ací deu provenir el determinatiu *Abejero*.¹²

VI Ítem, hun altre molló recta línia del desús dit, baxant la montanya avall per la sumitat dellà en així que les aygües vertents a Pavies sien de dita Vall [d'Almone-sir] y les vertents a Xèrica, del terme de dita vila.

Aquesta 1a part del trajecte davalla dels 978 metres fins a *la Rambla*, ara *barranco del Lugar* de Pavías, a 650 m/

snm, sempre pel capdamunt del aiguavessant, la summitat de la muntanya.¹³

Els aiguavessants són un típic motiu de partió de termes; a pocs metres, abans d'arribar al promontori, trenca cap a la dreta la sendera que davalla encara actualment fins a *la fuente de la Maricalva*.

VII Ítem, hun altre molló baxant sempre per lo alt de les aygües vertents y les aygües vertents abaix fins al molló del corral de la Maricalva.

Tot al llarg d'aquest recorregut apareixen els vestigis dels antics mollons de calicant o argamassa a la base del molló i, sobre els quals, ben segurament, s'alçaren de bell nou els del segle XIX.

VIII Ítem, hun altre molló en una serreta prop del dit corral en la matexa aygua vertent a hon se enclou la font de la Maricalva en terme de Xèrica, dextant abeurador en dita font per als vehins de (3v) Pavies y entrada per a abeurar per un pas que entrarà entre lo sisè y setè molló dessús dits y, de allí avall, per lo camí abaix fins la penya parda del barranch y confrontant ab la heretat de Domingo Ximeno que és de la altra part del barranch y baxa a hun terror vermell fins a la volta del camí y lo collado de la Maricalva.

Ens crida l'atenció el genèric *serreta* com un conjunt de penyes que hi formen una serra en miniatura, que abasta els prop de 700 metres lineals entre el coll que davalla a la font, 848 m, el punt culminant als 854 m i davalla fins als 752 m, al *Collado de la Maricalva*.

L'esperit de concòrdia i de preservar la veritable riquesa d'aquestes terres era la d'assegurar el pas dels ramats als abeuradors, en aquest cas el de la *Font de la Maricalva*.

Com hem comentat més amunt sobre el cognom *Calvo, Ximeno/Gimeno* també s'escampà pels pobles moris-

12. Hom considera que no hi ha res definitiu en matèria d'interpretació toponímica quan no es tenen testimonis a mà: altres possibilitats serien el nom de l'ocell roquer solitari anomenat en aquestes contrades, *abejero* o, en tot cas, el malnom d'un dels propietaris.

13. El *summum* llatí té els seus reflexos romànics: al massís de les *Tres Sorores* (Pirineu aragonés) trobem el *Soum de Ramond* al costat del *Monte Perdido*; com a apel·latiu, als anys setanta encara vaig oir el *somet* entre els masovers del *barranc dels Bartolons* a Relleu, tot referint-se al cim del *Cabeçó d'Or*.

cos que es van repoblar; així, per al cas de l'Algímia, el cens de 1945 presenta 77 portadors de primer cognom; n'ocupa el 3r lloc del rànquing i abasta el 8,4%. Per altra part, el prenom Domingo té encara molta vigència en tota la comarca, especialment, en el cas de l'Algímia, 12 portadors en 1945 i el nové lloc del rànquing.

La *penya Parda* o el *terrer Vermell* forma part d'un conjunt de topònims amb colors aplicats als elements de relleu que anirà augmentant a mesura que avancem en el document.

Volta del camí, element genèric ben viu en la nostra toponímia, com ara les *voltes del Montlleó*. El collado es veu a la llunyania com a lloc per a tramuntar o passar el vessant, i no com a depressió entre dos cims.

VIII Ítem, hun altre molló, [el] del corral de la Maricalva; recta línea per les aygues vertents sobre los figuerals de Pavies y baxa la vertent abaix a la montanyeta de la Crehueta.

Encara es poden contemplar els vestigis del que fou un antic molló a la vora de les runes del suposat *corral de la Maricalva* anomenat en el text. Només en resten les cimentacions i murets de pedra de poca alçada, però la situació coincideix amb la del text i, a més, forma un replanell adient a la part de Pavies. Ben possiblement la decadència d'aquest corral està lligada amb el bastiment del *corral del Abejero* localitzat en una coma més ampla i arrecerada.

Actualment el vessant de Pavies, cap a l'est, és un ermot colonitzat pel matollar de romaní i argelaga, però al vessant de ponent, en terme d'Higueras, molt més a prop de la localitat, aquest paratge és anomenat *rasa de la Fuente* on encara es poden apreciar les faixes o *quinches* de terra plantades de parres, nogueres, cirerers o figueres. Bona vista per a fer-nos una idea del que realment foren els *figuerals de Pavías* al cara-sol.

X Ítem, hun altre molló en la montanyeta de la Crehueta y baxa fins a la rambla y, entre lo figueral de Joan Garcia y la quinchas de terra de Pasqual Villar, hi ha assagador camí per als ganados del terme de Xèrica y del lloch de Pavies de hon travessa a la rambla.

Darrer promontori, 721 m/snm, sobre el cementeri actual d'Higueras. No queda cap vestigi de *la Creueta* al·ludida en el text i que ens suggereix el poblament dels dos llocs en el segle XVI: Pavías només amb cristians vells, i Higueras, amb moriscos, tot i que trobem algun nom cristià com l'anomenat Domingo Montalban. Les fitxes cadastrals ens testimonien aquest paratge com a *partida del Mojón* ja dins del terme d'Higueras.

L'apel·latiu *quincha*, amb el sentit de faixes de terra escalonades mitjançant marges de pedra seca tot seguint les corbes de nivell, ha donat pas a un ús toponímic, *la Quincha*, *las Quinchas*, *el Quinchón* (Camporrobles) i, fins i tot, *las Quinchuelas* (Toràs), que s'apleguen a les comarques xurres de l'Alt Millars, l'Alt Palància, els Serrans, el Racó d'Ademús, la Vall de Cofrents i la Plana d'Utiel inclosa segons els testimonis de l'ATV.

Els cognoms ens testimonien el trasllat de cristians vells a la Vall d'Almonazir arran de l'expulsió dels moriscos: García, amb 38 posseïdors en el cens de 1945 de l'Algímia, en 9é lloc; el cognom Villar, més minoritari, ha batejat l'*Ombria* [de] *Villar* a prop del cim de l'Espadà. El prenom Pasqual, prou minoritari, ha servit per a batejar el *barranco* [de] *Pascual*.

XI Ítem, hun altre molló sobre la rambla y lo prado la Verdín y puja recta línea costa amunt.

Res resta del bucòlic prat i aigües múrcies que ens suggereix el topònim *la Verdín* que encara perviu com a partida repartida entre Higueras i Pavías. Era, junt amb l'abeurador de *la font de la Maricalva*, el segon punt més important d'abeurada del ramat, i calia preservar-ne l'ús comú i els passos per a arribar-hi, de la mateixa manera que veurem amb els corrals més avant. La desforestació, però, ha convertit el *locus amœnus* en un pedreguer de roca nua.

En aquest mateix indret tingué lloc el derrocament del *peral de la Verdín* a començament del segle XV, i ha estat un dels llocs més conflictius entre Gaibiel, Xèrica i Pavías.¹⁴

14. En una vista de 1411, Anthoni Ponç de Pavies relata com «vingueren Gonçalvo de Mora lo Vell e Hamet Abrafim, alamin de la Vall, e Pero Gurrea e Stevan Gurrea de Pavias e ... li demanaren a ell, dit testimoni, si sabia los mollons e que ell lis mostra un molló que li deyen el peral de la Verdín que estava en la Rambla en la partida de las Contiendas e que après en Pere Piquer de Pavias derribà lo peral».

La foia de Gaibiel des de l'horta del Mas de Valero. La Peña Blanca, abans Collado del Savinar, al fons.

Com veurem més avant, aquest constituí el límit amb el terme antic de Gaibiel.

El genèric *prado* s'ha convertit en un topònim molt nombrós en les comarques de l'Alt Palància i de l'Alt Millars –a la vall d'Almonesir, partida del Pra[d]o, amb corral inclòs.

XII Ítem, hun altre molló recta línea del dessús dit, enmig de la costa que puja recta línea a altre molló ans de pujar al alt; y puja fins a damunt de dita sumitat.

A partir del *barranco del Lugar* comença la 2a part de l'amollonament, tot seguint una línia que va tallant els diversos promontoris, apèndixs o braços que baixen des de les moles de més de vuit-cents m/snm cap a les voltes de la *rambla de Figueres*. Es canvia un límit natural, com és el cas del llit de la *rambla de Figueres* per una línia traçada a llanceta que palesa un punt calent de conflictivitat territorial.

Sobre el terreny, els vells mollons han estat substituïts per anodines paletes de *coto de caza* envoltades d'una vegetació engolidora. Anotem l'apel·latiu costa com a formador de topònims, com ara *Costalata* o la *costa del Perro Malo*.

XIII Ítem, hun altre molló sobre la sumitat de dita muntanya de damunt la aygua y va la sumitat avant de dita muntanya aygües vertents fins al collado del Savinar de front la orta del mas de Valero.

La muntanya al·ludida és, tot mirant des de l'horta del Mas de Valero, l'esperó a mà esquerra que davalla des de la *Peña Blanca*. A mà dreta, veiem la foia que se'ns presenta com una ampla depressió entre dos dels braços que davallen des de la *Peña Blanca* situada a 875 m/snm fins al llit de La Rambla.

Tenim un altre cas de l'antiga accepció de collado com a tossal: l'actual *Peña Blanca* com a continuadora del *Collado del Sabinar*, topònim ja desaparegut.

L'horta del Mas de Valero se'ns presenta majestuosa i polida a la vora dreta de La Rambla com si el pas del temps no anés amb ella; encara és regada amb les escorrenties que arriben per una sinuosa i estretíssima sèquia des d'Higueras.

Sobre la motivació del topònim del cognom *Valero* ja en tornarem més avall.

XIII Ítem, hun altre molló en la matexa muntanya, en lo enfront de dita orta del mas de Valero y va recta línea travessant la foia de Gayviel y puja a unes penyes, a hon hi ha un senyal de creu esculpida ab ferro.

La vista de l'ampla foia de Gaibiel des de les restes del majestuós Mas de Valero és privilegiada. El mas està situat a uns quaranta metres d'alçària quasi vertical des de La Rambla, com una mena d'inexpugnable castell en una zona calenta, Las Contiendas de començaments del segle xv on van penyorar els moltons de Domingo Montalban de Figueres.

El determinatiu *Gaibiel* ha desaparegut en els mapes de l'IGN, però encara és viu en la parla i en la cartografia municipal, i cal buscar-ne la motivació en la informació d'altres plets que ens proporciona el procés criminal, perquè, paradoxalment, l'actual terme de Gaibiel resta relativament lluny d'aquesta foia.¹⁵

15. El cavaller Guerau Iborra testimonia en el procés criminal com a antic procurador del virrei de Nàpols, Ramon de Cardona, que «ni may, ni per ningun temps, lo dit lloch de Gayviel ha tengut terme, ni mollons designats, ni forques y si ni ha hagudes ho ha causat que quan fonch presa la muntanya d'Espadan, estant destroçada la dita Vall d'Almonasir vingué hun procurador que's deya Vaquedano en lo dit lloch de Gayviel ... e féu forques... i quant tornà a ser procurador lo any mil cinchcents y trenta a ser procurador féu derrocar per dos voltes les [forques de] dit lloch e los mollons de pedres blanques encalçinades que los moros del dit lloch havien fet». En aquesta partida precisament feia un segle que havien enderrocat el famós *peral de la Verdín*.

El *Mas de Valero* es troba en ruïna total, però amb els arcs de mig punt superbs i desafiants, encara que ens mostra el seu entramat arquitectònic de tres crugies: la més immediata, un pati descobert per al ramat; la del mig, coberta, i una tercera, com a vivenda dels masovers on s'observa una finestra i, a la part nord, el buc d'un forn morú.

La primera datació del *Mas* o *Masada de Valero* la tenim en 1434 i, tot i que caldria fer més tasca arxivística, l'inici d'aquest cognom a Xèrica deu principiari amb *García Valero*, provinent de Saragossa i acompanyant del seguici d'en Jaume I.¹⁶

Al si de la foia, a la qual tan sols es pot accedir per una moderna pista forestal, hom pot contemplar les restes del que va ser una ubèrrima foia plantada d'oliveres amb els marges de pedra seca que ara resten com a cadàvers, engolides per una vegetació fora mida de pi blanc, argelagues i plantes de *puncha* —en la parla local— de tota mena.

XV Ítem, hun altre molló sobre la penya morena; y, de dit molló fins a la rambla; y la rambla amunt poden (4r) lliberament pujar los ganados de Pavies per a abeurar sos ganados majors y menors al abeurador de la Verdín y també los ganados qu-estaran en terme de dit lloch de Pavies herbejats y los dels llochs de dita vall [d'Almonesir].

No hi ha cap dubte de la motivació del topònim, la *Peña Morena*, ennegrida pels líquens i molses on no hi entra mai el sol. Es pot observar al capdamunt el molló. Aquesta paret pràcticament vertical des de la rambla, amb prop de cent metres d'alçària i als set-cents m/snm forma part dels topònims del camp semàntic dels colors: *parda*, *vermell*, *blanca*, *morena* i, més avant, *roya* i *negra*.

La *Rambla*, molt erosionada, ja ha deixat de ser un asagador amable. Com a nota etnològica, cal fer esment dels dos tipus de ramat, *major* —bous i èquids— i *menor* —cabrú i oví—, tots ben documentats en els documents estudiats; i, de més a més, els naturals dels llocs i els foranis —*herbajats*— provinents de les serres de Gúdar i Albarrací, i de les terres de

La *Peña Morena* des del *Mas de Valero*.
En primer pla, l'arc del mas i, sobre la penya, el molló.

Daroca. Només cal remarcar la importància de preservar el pas cap a l'*abeurador de la Verdín* que restava dins el terme de Xèrica, però era accessible pels passos previstos als ramats de Pavias, Matet, Algímia i Air, que, conjuntament, formaven el senyoriu de la Vall d'Almonesir.

XVI Ítem, hun altre molló en una penya que està damunt hun chorrollet; que hi ha unes covatelles en la punta de la penya a la part de baix; y travessa recta línea lo collado de les Coves, al costat de la heretat de Miguel Villar.

Aquesta segona penya forma part d'un enlairat penya-segat que continua la línia del capdamunt de la *Peña Morena*. Encara es pot observar des de La *Rambla* estant el molló del capdamunt a l'altura dels set-cents metres.

A més, cal ressaltar-hi la continuació del topònim *Chorrolet* —ben possiblement una adaptació al valencià per l'escrivà que en redactava el document— en l'actual *fuenta del Chorrillo* cartografiada, però que no hem aconseguit localitzar com tampoc apareix en els fullets turístics. La vegetació típicament de ribera als peus de La *Rambla* ens parla de la proximitat d'aquesta font insignificant, de tan poc cabal que no servia com a abeurador.

16. Un llarg procés de 1729 conté nombrosos testaments i documents sobre la família Valero (Chiner, 2003: 168).

Camí d'accés al *Covarcho* principal amb façana de pedra seca i porta d'entrada

Les *covatelles* al·ludides ens encaminen als actuals *Covarchos* —mal ubicats en la cartografia convencional—, abrics rupestres emprats com a corral. El *Covarcho* principal consta de façana i porta encara conservada. Crida l'atenció que l'abandó dels bancals propers d'ametllers i oliveres fou anterior a la fi de la vinguda dels ramats de l'Aragó, perquè encara hi resta el fem. Aquest aprofitament dels abrics rupestres com a corral rep diferents noms a la comarca: a més del de *covarcho*, senzillament *cueva*, com la *Cueva de Espadán* a l'Algimia, o la *Cueva Negra* a Higueras, i diverses *corralizas* en tota la Vall d'Almonesir.

XVII Ítem, hun altre molló en lo collado de les Coves al costat de dita heretat; y, de ahí, va per mig de la penya del Rabosero; y la penya major és molló y la majada resta comuna, axí per al dormir, com per al fem.

De bell nou tenim un altre testimoniatge de l'accepció de *collado* com un esperó o braç que davalla des del tossal de la *Peña Blanca* fins a tocar *La Rambla*. El *collado de les Coves* deu el nom a les coves, ara *covarchos*, que es localitzen més amunt tot seguint l'aiguavessant d'aquest esperó o promontori. El més interessant d'aquest indret és l'existència de les ruïnes d'un corral oblidat per la cartografia, el *Corral del Soldado* de les cèdules cadastrals, engolit per la vegeta-

ció a escassos trenta metres del collado que remunta l'actual *Umbria de las Cuevas*. Ben possiblement aquest corral amb arcs de mig punt es basteix sobre una rudimentària *majada* més a prop de la seua accepció originària que la d'una construcció de pedra i argamassa. El text fa menció a un sinònim de la veu *corral*, *majada* (<MALLATA) i revela l'ús etnològic, el dormir —també de *paridera*— i el fem com a béns comuns, de la mateixa manera que el document esmenta per als dos abeuradors citats: la *fuelle de la Maricalva* i el *prado la Verdín*.

XVIII Ítem, hun altre molló en la penya major del Rabosero de hon va recta línea a la montanya sobre la font de la Murta.

Encara resta l'actual partida del *Rabosero* compartida per Caudiel i Pavías. La motivació és clara i diàfana, un conjunt de penyes foradades que ben bé serveixen com a cau de raboses. Cal fer esment sobre aquesta denominació tradicional i pròpia de les parles xurres de la *vulpes vulpes*, *rabosa*, enfront de la veu innovadora del castellà estàndard *zorro/zorra* que es va imposant en la parla, en la mateixa toponímia moderna i, fins i tot, en els malnoms (Garcia i Osuna, 2012).¹⁷

XVIII Ítem, hun altre molló sobre la montanya la Murta y va recta línea a huna montanyeta de ondon de la Oya dita el Morajo.

Paral·lel al promontori del *collado de les Coves* i separat pel barranc homònim trobem un altre dels braços que davallen ara del cim del *Fustal* (869 m/snm). Per poder observar aquest relleu, accedirem a la *Cueva Negra* encara amb restes de fem i amb façana i porta. El braç de l'esquerra és el de la *Murta*, a continuació el del *Hondón del Moracho*.

17. Els malnoms aplegats a les comarques de parla xurra es distribueixen en aquesta dualitat *rabosa* v. *Zorro/-a*: MATAZORRAS, el Tió (Ademuz-RA); MORROZORRAS (Tuéjar-ES); RABOSA (Chella-CN); RABOSAS (Algimia de Almonacid-AP), nomarro aplicat als habitants de l'Alcúdia de Veo (veg. LOBOS); RABOSICA (Chella-CN); RABOSO, el (Algimia de Almonacid-AP); SORRA (Cheste-HB); SORRO (Chella-CN, Cheste-HB); ZORRA, la (Navarrés-CN); ZORRA, la Tiá (Puebla de San Miguel-RA); ZORRANGAS (Yátova-HB); ZORRAS (Alborache-HB), nomarro que reben els d'Alborache per part dels de Buñol; ZORRETAS (Tuéjar-ES); ZORRICA, la (Montanejos-AM); ZORRICO, el Tió (Calles-ES); ZORRITA, la Tiá (Puebla de San Miguel-RA); ZORRO (Chella-CN, Sinarcas-PU); ZORRO, el (Alpuente-ES: *Julián el Zorro*, Altura-AP, Millares-CN: *Ramón el Zorro*); ZORROS (Alborache-HB), nomarro que reben els d'Alborache dels seus veïns de la *foia de Buñol*; ZORROS, los (Casas Altas-RA, Titaguas-ES).

Des de la *Cueva Negra*, vista de les diferents foies: *La Murta*, *El Moracho* i *El Sanico*.

Molló del *Cerro Pelado*, al fons la *Peña Roya* que dóna nom a la *Rambla de Higueras*.

Les foies que resten entre els diferents braços no tenen l'amplària de la de *Gaibiel*, però reben el nom de foia del *Morajo* i la foia *Alzanico*.

Per altra banda, la *font de la Murta*, fitònim que la parla xurra emprà per a referir-se al *mirto*, no l'hem trobada enlloc; però, en canvi, el visor cartogràfic de la CITMA en posa el símbol sense anotar cap topònim. Tampoc consta en la documentació i cartografia municipals —la vegetació tan selvàtica convida a poques incursions veritablement perilloses.

XX Ítem, hun altre molló damunt de dita montanya de ondon de la Oya el Morajo, de hon va recta línea a altra montanyeta de entre la foya el Morajo y la foya Alzanico.

No cal incidir més sobre aquesta formació del relleu de braços que davallen des del *Fustal*. Aquesta foia rep un topònim ben transparent i fa menció a l'encaixonament i gran recorregut que fa la depressió, un *hondón*.

El determinatiu *el Morajo* deu fer esment a un malnom aplicat a moriscos, realment gent molt sofrida i els únics que es desplaçaven a treballar terres tan allunyades del centres urbans. *Morajo* presenta una ultracorrecció gràfica si tenim en compte la seua pronúncia actual amb l'africada *Mo-racho* —un cas semblant al *jocolatero* aparegut en l'auca dels arts i oficis de l'any 1578.

L'etimologia del *Sanico* actual, en el document *Alzanico*, deu ser l'ètim àrab *SANAD* 'la costa' amb un canvi de la síl·laba final per considerar-la un diminutiu, *-et*, i motivà el canvi pel diminutiu innovador *-ico*, més acord amb la parla xericana. N'és una proposta intuïtiva i, si és correcta, una de les primeres atestacions del diminutiu *-ico* considerat per González Ollé com a innovacions de finals del segle xv.

XXI Ítem, hun altre molló en dita montanyeta, en lo alt entre les dessús dites dos foyes de hon va recta línea a la lloma de front la costa del Perro Malo, damunt los plans de Tortoix.

Aquest molló al·ludit és l'actual molló trifini del *Cerro Pelado*, caracteritzat per contenir mines d'algeps i presentar un sòl desclafollat. Actualment, a diferència de la del document, és trifini: nord-est, Pavías, nord-oest i oest, Caudiel i sud-est, Gaibiel.

Des d'aquest molló es pot veure al fons la *Peña Roya*, un penya-segat que cau des del cim del *Perro Malo* i dóna nom a l'actual tram de *Rambla* des de la ratlla de Caudiel a la vora de la *Cueva Negra* i a la partida dels plans d'oliveres de Gaibiel. La motivació, de bell nou, es deu a la coloració rogenca de la paret de roca. També cal diferenciar entre el

En primer terme, els *Plans de Tortoix*, i al fons, el capdamunt de la *Costa del Perro Malo*.

collado, un braç sense prominències i les muntanyetes, com la del *Cerro Pelado* (640 m/snm).

A partir d'ací el relleu es fa més suau i s'imposen les formes arrodonides de les llores i els pendents per a remuntar-les, com ara la costa de la lloma del *Sanico* i, a l'altra banda de la *Rambla de la Peña Roya*, ja en terme de Xèrica, la *Costa del Perro Malo*, que deu el nom a un malnom d'un morisc assassinat per un pastor a finals del segle XIV, quan aquest paratge era reivindicat per la vall d'Almonesir.¹⁸

Els *plans de Tortoix*, actual partida de *La Peña Roya*, de ben segur deuen el nom a un cognom morisc sense documentar encara. Com podem observar, hi ha una gran densitat de topònims relacionats amb el món morisc, tal com hem esmentat més amunt. Després de 5,8 km de recorregut lineal, és el primer tros amé conreat de majestuosos oliveres serranes, que ens recorden que encara hi ha civilització en aquestes contrades.

XXII Ítem, hun altre molló en la matexa lloma; y, de ahí, baixa recta línea a la rambla al molló de la Calsina, recta línea.

18. Al *procés criminal* es pot llegir a la declaració en 1434 d'Amet Abraffim, alamí d'Almonesir: «car ell recorda que quaranta anys ha que un pastor matà a un moro de Almonazir appellat el perromalo en la rambla [de Figueres] entre Exèricha e Almonazir, e vingué lo Justícia de Exèricha e no se ha llevat, e vingué l'alamí de la Vall e leva'l-se'n lo mort».

Sobre aquesta costa, *zanad*, encara resten els testimonis de les trinxeres i fortificacions de la contesa de juliol del 1938, l'anomenada Batalla de Levante: fins ací arribà i, restà fins a la fi de la guerra, la 1a línia de l'avanguardia de l'exèrcit colpista en el seu intent de conquerir València.

XXIII Ítem, hun altre molló a la vora de la rambla, nomenat lo molló de la Calsina; y, de ahí, rambla abaix.

A la fi arribem al llit de la *rambla seca de Figueres*, ara ja rebatejada com de la *Peña Roya*. Les constants revingudes de la rambla han eliminat qualsevol vestigi de la citada *calcina*, ara *calera*, terme ben conegut als nostres termes. Aquest *molló de la Calcina* apareix en el mapa de la visura de 1551 elaborat pel mestre d'obres Sebastià Salvador.

En visitar el molló del *Cerro Pelado*, hem pogut copsar *los algezares* en les seues estribacions, que li confereixen un aspecte desclafollat i de sòl empobrit sense vegetació, motiu de l'adjectiu *pelado*. Aquestes mines d'algeps, de ben segur, assortien de material la citada calcina situada a poc més de cinc-cents metres lineals.

Mentre que aquesta *calcina* ha desaparegut, encara hem pogut documentar gràficament una *calera* conservada a la vora de *La Rambla* davall del *Mas de Valero*, que ens dóna una idea del que degué ser la perduda del *molló de la Calcina*. L'apel·latiu ha donat nom a diversos llocs, la partida de *la Calera* a Gaibiel, o la *Calera Vinagre* a l'Algímia d'Almonesir.

La Rambla, una vegada passat el penya-segat de la *Peña Roya*, comença a obrir-se, a deixar d'estar tan encaixonada; a la mà dreta, els *plans de Tortoix*, actual partida de *la Peña Roya*; enfront, el capçal de la *costa del Perro Malo*, i *La Rambla*, sense cap vestigi material, serveix de punt trifini: Gaibiel, a l'est i sud-est; Caudiel, al nord-oest; i Xèrica, al sud-oest.

El *Memorial* es tanca amb els testimonis d'en Jaime Vilar i d'en Jaime Giner, ambdós llauradors de Xèrica que, sense cap divergència, vénen a corroborar que «resten dins terme de dita vila de Xèrica la font de la Maricalva y la aygua del Verdín ab sos passos per a poder entrar y exir los herbajants ab sos ganados» (7r).

El prenom *Jaume* ha estat emprat amb molta tradició pels xericans, si jutgem l'avinentsa que el mateix Jaume

I creà el senyoriu de Xèrica per al fill que tingué amb Teresa Gil de Vidaure. I a aquest Jaime I, senyor de Xèrica, encara li'n succeïren dos més, Jaume II i Jaume III. Pel que fa als cognoms, Villar ja ha estat tractat més amunt, i Giner ben possiblement ha estat l'origen del malnom Chanero documentat a l'Algímia a finals del segle XVIII (Garcia i Osuna, 2011).

BIBLIOGRAFIA

- BERNAT AGUT, Jesús (2012): «De colls i collets. Algunes observacions», *Miscel·lània d'homenatge a Albert Manent i Segimon-BISO*, núms. 117-118, pp. 81-93, Societat d'Onomàstica - Diputació de Tarragona, Barcelona.
- BURNS, Robert I. (1987): *Moros, cristians i jueus en el regne croat de València*, Tres i quatre, València.
- CHINER GIMENO, Jaime J. (2003): *La Real Audiencia Valenciana y el Alto Palancia. Documentos y procesos (1506-1910)*, Instituto de Cultura del Alto Palancia, Segorbe.
- GARCIA I OSUNA, Antoni (2010): *Toponímia dels Pobles Valencians: Algímia de Almonacid*, Acadèmia Valenciana de la Llengua - Ayuntamiento de Algímia de Almonacid, València.
- GARCIA I OSUNA, Antoni (2011): «Malnonímia i els seus graus respecte del recull de malnoms d'Algímia d'Almonesir», *Actes de la IV Jornada d'Onomàstica. Vila-real 2010*, pp.157-176, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- GARCIA I OSUNA, Antoni (2012): «Els malnoms d'origen animal en les comarques valencianes de parla xurra», *Actes del Congrés -Convegno di Onomastica* - València, 19 i 20 d'abril de 2012-, pp.157-176, València.
- LABARTA, Ana (1987): *La onomàstica de los moriscos valencianos*, CSIC, Madrid.
- TERRADO I PABLO, Xavier (2012): «El llatí *vallum* en la toponímia catalana i hispànica», *Miscel·lània d'homenatge a Albert Manent i Segimon-BISO*, núms. 117-118, pp.451-461, Societat d'Onomàstica - Diputació de Tarragona, Barcelona.
- VILLANUEVA MORTE, Concepción (2007): «Litigios en el proceso de deslinde y amojonamiento entre los términos de Villahermosa del Río y Cortes de Arenoso en el último cuarto del siglo XV», *Estudios castellanenscs*, núm. 10 + (2003-2005), pp. 5-42, Diputació de Castelló, Castelló de la Plana.
- VILLAR PÉREZ, Luis (2009): «Los pastos en la toponímia del Alto Aragón: una huella ecológica que se va perdiendo», *La multifuncionalidad de los pastos: producción ganadera sostenible y gestión de los ecosistemas*, pp. 93-99, Sociedad Española para el estudio de los pastos, Huesca.